

Hembygdsrörelsen

En kort historik

År 1916 bildades Samfundet för Hembygdsvård, ett riksomfattande förbund som 1975 förändrades till rörelsens egentliga riksorganisation Riksförbundet för Hembygdsvård. Efter en tid fick organisationen nuvarande namn, Sveriges Hembygdsförbund (SHF).

Modernitetskritik och en vision om hembygdsvård

SHF och dess föregångare är således ett hundra år men hembygdsrörelsen är äldre än så. Den första hembygdsföreningen i Sverige är Ströms hembygdsförening i Jämtland som grundades 1906, följt av Bjursås hembygdsförening i Dalarna som grundades året efter. Som en kuriositet kan nämnas att ordet hembygdsförening är tidigast belagd i den svensktalande delen av Finland, där den första föreningen med benämningen Lojo hembygdsförening grundades 1894.

För att förstå framväxten av hembygdsrörelsen måste man titta närmare på den tidsanda som rådde kring sekelskiftet mellan arton- och nittonhundredatalen. Det var tid då nationalromantiken var stark i Europa. Intresset för naturen, folklig kultur och historisk tradition var stort. I vårt land syns det hos folklivsmålare som Anders Zorn och diktare som Gustav Fröding. En mångfald av hembygdsvårdande initiativ uppstod.

Det var en tid då det i Sverige genom urbanisering och industrialisering skedde en snabb omdaning av samhället samtidigt som stora och starka folkrörelser hade visioner om det goda samhället, trygghet och värdighet för alla, trosfrihet, kvinnans frigörelse, nykterhet, demokrati, bildning och fred. Parallellt fanns det också många som pekade på att utvecklingen till ett ”modernt samhälle” även hade avigsidor. En radikal modernitetskritik uttrycktes av författare och samhällsdebattörer som Ellen Key, Elin Wägnér och Viktor Rydberg. De såg hur landsbygdens gemenskap och harmoni med naturen hotades av industrierna som stängde in människorna i sot, likformighet och misär. De varnade för att industrisamhället som livsform ledde till en ökande materialism, egoism och konsumtion och som riskerade att förminska utrymmet för bildning, andligt liv och konstnärliga uttryck.

En av kritikerna var Karl Erik Forsslund, som blev en av hembygdsrörelsens tidiga ideologer och grundare. Han var författare, folkbildare, natur- och hembygdsvårdare. I Dalarna, där han bodde, samlade han tusentals människor till möten i hans anda. Hans vision var en levande hembygdsmiljö för gemenskap, forskning och studier kring hembygdens historia, det sunda, naturnära livet, folklig kultur och en hög nivå av bildning. Sina visioner formulerade han i boken *Storgården* som utkom år 1900 och kan betecknas som hembygdsrörelsens väckelseskraft. När han sammanfattar sina idéer i boken *Hembygdsvård* 1914 beskriver han hembygdsvårdens två hörnstenar, naturskydd och nationalparker samt kulturskydd och bygdemuseer.

Hembygdsrörelsen och landskapet.

Som framgår av ovanstående har begreppet landskap funnits med i hembygdsrörelsens ändamål ända sedan grundandet. Samfundet för hembygdsvård fastslog i sina första stadgar att det ville verka för att nyanläggningar och omdaningar utföras med hänsyn till både landskapet och bygden såväl ifråga om närmast omgivande natur som befintliga anläggningar. Som ett konkret exempel på hur man tog tag i dessa frågor kan nämnas att samfundet under 1930-talet engagerades i den omfattande utbyggnaden av vägnätet och inrättade en vägbyrå. Samtidigt ökade den storskaliga utbyggnaden av vattenkraften.

Från slutet av 1940-talet blev byrån involverad för att upprätta planer för landskapsvårdande åtgärder även i dessa frågor. 1953 bytte byrån namn till Byrån för landskapsvård och var sakkunnigt organ för landskapsvård med avdelningar för vattenfrågor, vägfrågor samt allmän rådgivning och planering.

Riksförbundet för hembygdsvård, som efterträdde samfundet, hade i sina stadgar följande ändamålsformulering: "Förbundets ändamål är att främja hembygdens kultur och att verka för vården av natur, landskap och miljö. I detta syfte skall förbundet arbeta för att miljö- och kulturvårdens krav liksom tradition och hävdvunnen sed beaktas vid mark- och byggnadsplanering, nyanläggningar och exploatering av naturtillgångar." Dessa ändamål är lika relevanta nu som då.

Verksamhet på föreningsnivå

Ovanstående är en beskrivning av bakgrunden till hembygdsrörelsens framväxt och ändamål samt hur riksorganisationen på ett övergripande plan har verkat för att tillgodose dess målsättningar.

När man skall omsätta ovan nämnda målsättningar i praktisk handling är det på lokal nivå detta sker. Det är hembygdsföreningarna och deras medlemmar som i praktiken är hembygdsrörelsen och det är där nästan all verksamhet bedrivs.

Hur har då verksamheten utvecklats under de gångna hundra åren?

Med Skansen som förebild skapades friluftsmuseer. Först bildades lokala bygdemuseer, senare ersattes dessa i stor utsträckning av levande hembygdsgårdar. Idag finns det mer än 1 300 hembygdsgårdar i Sverige där det lokala kulturarvet och bygdens särart visas.

Byggnadsvård och föremålsinsamling spelade länge en huvudroll. Under senare år har studier och forskning i den lokala historien blivit allt viktigare. Hembygdsforskning är idag ett begrepp.

Föreningarna arbetar också aktivt med att visa och berätta om bygden. Inte minst för skolan är hembygdsföreningarna en viktig resurs för att tydliggöra den lokala historien. Hembygdsturismen växer för varje år; allt fler föreningar väljer att öppna café eller låta turister bo på hembygdsgård.

Ju mer hoten mot vår miljö vuxit har också vården av kulturlandskapet och kulturmiljöerna satts i förgrunden. Hembygdsrörelsen har engagerat sig särskilt för ortnamnens bevarande och för en levande landsbygd.

Av tradition har de flesta hembygdsföreningarna funnits på landsbygden. Idag har engagemanget för hembygden också flyttat till staden. Nya former för hembygdsarbete i stadsmiljön diskuteras. Här gäller det inte minst att skapa social gemenskap och trygghet med hembygdskänslan som grund.

Opinionsbildning är en viktig del av hembygdsföreningarnas arbete. Många föreningar fungerar som remissinstans på kommunal nivå. Sveriges Hembygdsförbund strävar efter att lyfta upp och belysa dessa frågor på riksnivå.

Hur har då hembygdsrörelsen lyckats uppnå de visioner som formulerades för i början på nittonhundratalet? Resultatet känner alla som är engagerade i hembygdsrörelsen väl till. Det stora antalet värdefulla kulturmiljöer, föremål, gamla handlingar och dokumentation av skilda slag talar sitt tydliga språk. Till detta skall läggas allt arbete som läggs ner på att presentera detta material i synlig, muntlig och skriftlig form. En annan verksamhet som inte får förglömmas är mängden publika arrangemang såsom sommarfester, hembygdsdagar och andra tillställningar.

I dag omfattar hembygdsrörelsen i runda tal 2 000 hembygdsföreningar. Det totala antalet medlemmar i landet är ca 450 000 vilket gör hembygdsrörelsen är en av de större folkrörelserna i Sverige. I Uppsala län finns för närvarande 82 föreningar med ca 16 000 medlemmar.

Källor

Sveriges hembygdsförbunds hemsida

Viktoria Hallberg: Hembygdsrörelsen – hundra år i landskapet

Tidskriften Språk nr 8/2015

TT /2016-02-03

